

ΜΥΗΑΜΜΑΔ ΥΥΝΥΣ

Muhammad Yunus © Architects of Peace Foundation

Ιδρυτής της τράπεζας Grameen, του μεγαλύτερου και πιο επιτυχημένου στον κόσμο ιδρύματος μικροπιστώσεων, ο Μοχάμεντ Γιούνους γεννήθηκε σε ένα από τα φτωχότερα μέρη στη Γη, τη χώρα (τότε μέρος του Πακιστάν) του Μπανγκλαντές. Ως καθηγητής Οικονομικών του έκανε έντονη εντύπωση η ασυμφωνία ανάμεσα στην οικονομική θεωρία, όπως διδασκόταν στα πανεπιστήμια, και στην ακραία φτώχεια ολόγυρά του.

Αναγνωρίζοντας ότι οι φτωχοί παρέμεναν φτωχοί, επειδή δεν είχαν καμία πρόσβαση σε κεφάλαια, καμία εγγύηση ώστε να δανειστούν και απαιτήσεις δανεισμού τόσο ταπεινές, ώστε δεν ήταν αποδοτικό για τις μεγάλες τράπεζες να ασχοληθούν με τις ανάγκες τους, ο Γιούνους ξεκίνησε να πειραματίζεται με μικρά, άνευ εγγυήσεων δάνεια σε ακτήμονες χωρικούς και φτωχές γυναίκες. Το 1983 ίδρυσε την τράπεζα Grameen. Οι κανόνες της ήταν αυστηροί και σκληροί. Οι πελάτες βρίσκουν τέσσερις φίλους για να δανεισθούν μαζί. Εάν κάποιος από τους πέντε αθετήσει τις υποχρεώσεις του, υπόλογοι είναι όλοι, πράγμα που οικοδομεί αίσθημα δέσμευσης και παρέχει κοινοτική υποστήριξη. Τα αρχικά δάνεια ήταν μόλις 10 δολάρια και έπρεπε να αποπληρωθούν με τόκο 20%. Σχεδόν 20 χρόνια αργότερα αυτή η επαναστατική τράπεζα ανθεί, με περισσότερα από 1.050 υποκαταστήματα που εξυπηρετούν 35.000 χωριά και δύο εκατομμύρια πελάτες, το 94% εξ αυτών γυναίκες. Το 98% των δανειοληπτών της Grameen αποπληρώνουν τα δάνεια στο σύνολό τους, ποσοστό απόδοσης κατά πολύ υψηλότερο σε σχέση με εκείνο των πλουσίων και ισχυρών. Ακόμη πιο σημαντικό είναι ότι οι πελάτες μεταμορφώνουν τη ζωή τους: από ανίσχυροι και ανυπεράσπιστοι γίνονται αυτάρκεις, ανεξάρτητοι και πολιτικά οξύνους. Η πραγματική μεταμόρφωση θα γίνει αισθητή από την επόμενη γενιά: μια γενιά με καλύτερη τροφή, εκπαίδευση, φάρμακα και την

από-πρώτο-χέρι ικανοποίηση της ανάληψης του ελέγχου της ζωής τους, χάρη στο όραμα, την επινοητικότητα και την πεποίθηση του Γιούνους. Ανάμεσα σε πολλές βραβεύσεις ο Γιούνους τιμήθηκε με το Βραβείο Νομπέλ Ειρήνης το 2006 και το Μετάλλιο Ελευθερίας του Προέδρου των ΗΠΑ το 2009. Μαζί με τον Nelson Mandela, τον επίσης υπέρμαχο Αρχιεπίσκοπο Desmond Tutu και άλλους επίλεκτους διαπρεπείς πολιτικούς άνδρες, ηγέτες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δημόσιες προσωπικότητες, ο Γιούνους είναι μέλος της ομάδας των Global Elders [«Πρεσβύτεροι του Πλανήτη»].

Συνέντευξη από το βιβλίο της Kerry Kennedy
Λέμε την Αλήθεια στην Εξουσία, 2000

Όταν ξεκίνησα το πρόγραμμα Grameen για τη παροχή πρόσβασης σε πιστώσεις στους φτωχούς, συνάντησα δύο μεγάλα εμπόδια. Πρώτον οι εμπορικές τράπεζες ήταν θεομικά προκατειλημμένες εις βάρος των γυναικών. Δεύτερον είχαν αποκλείσει πλήρως τις πιστώσεις προς τους φτωχούς, καθώς απαιτούσαν κάτι στο οποίο κανένας φτωχός δεν έχει πρόσβαση: πιο συγκεκριμένα ένα εκέγγυο.

Αφού ξεπέρασα το δεύτερο ζήτημα, ασχολήθηκα με το πρώτο. Ήθελα οι μισοί από τους δανειζόμενους από τράπεζες του προγράμματός μου να είναι γυναίκες – μία πρόκληση. Στην αρχή οι γυναίκες ήταν πολύ επιφυλακτικές να δεχθούν δάνεια. Έλεγαν: «Όχι, όχι, δεν έχω αγγίζει λεφτά στη ζωή μου. Πρέπει να πάτε στον σύζυγό μου. Εκείνος καταλαβαίνει τα χρήματα. Δώστε τα χρήματα σε αυτόν». Οπότε εγώ προσπαθούσα να τους εξηγήσω ότι ένα δάνειο θα βοηθούσε την οικογένειά τους. Όμως όσο περισσότερο προσπαθούσα να προσεγγίσω τις γυναίκες, τόσο εκείνες με απέφευγαν. Οι συνεργάτες μου κι εγώ δουλέψαμε σκληρά για να επινοήσουμε έναν τρόπο να οικοδομήσουμε σχέσεις εμπιστοσύνης με τις γυναίκες, ώστε να δεχθούν να λάβουν δάνεια από άνδρες. Επιβραδύναμε τις εργασίες μας μόνο και μόνο για να περιλάβουμε στα σχέδια περισσότερες γυναίκες, καθότι αυτή η διαδικασία οικοδόμησης εμπιστοσύνης απαιτούσε χρόνο.

Έξι χρόνια αργότερα υπερήφανοι για το γεγονός ότι τα μισά από τα δάνειά μας κατευθύνονταν σε γυναίκες, αρχίσαμε να διακρίνουμε κάτι ιδιαίτερος αξιοθαύμαστο. Τα χρήματα που πήγαιναν σε οικογένειες διαμέσου των γυναικών βοηθούσαν τις οικογένειες πολύ περισσότερο από ό,τι το ίδιο ποσό χρημάτων, όταν δινόταν στους άνδρες. Σε αντίθεση με τους άνδρες οι γυναίκες ήταν πολύ προσε-

κτικές με τα χρήματα και μεταβίβαζαν αμέσως όλα τα οφέλη στα παιδιά τους. Είχαν μάθει πώς να τα βγάζουν πέρα με πενιχρά μέσα. Και οι γυναίκες είχαν ένα πιο μακροπρόθεσμο όραμα· μπορούσαν να διακρίνουν έναν τρόπο εξόδου από τη φτώχεια και διέθεταν την πειθαρχία να πραγματοποιήσουν τα σχέδιά τους. Ίσως επειδή οι γυναίκες υποφέρουν πολύ περισσότερο από τη φτώχεια απ' ό,τι οι άνδρες, έχουν και μεγαλύτερο κίνητρο να ξεφύγουν από αυτή.

Αντιθέτως οι άνδρες ήταν πιο χαλαροί στη διαχείριση των χρημάτων. Ήθελαν να τα απολαύσουν αμέσως και όχι να περιμένουν το αύριο. Οι γυναίκες έχτιζαν πάντοτε για το μέλλον, για τις ίδιες, τα παιδιά τους, τις οικογένειές τους. Διακρίναμε μια σειρά παρόμοιες διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Αποφασίσαμε να κάνουμε μια συντεταγμένη προσπάθεια να προσελκύσουμε γυναίκες πελάτες, διότι λαμβάναμε πολύ μεγαλύτερο όφελος από το ίδιο ποσό χρημάτων. Οπότε δημιούργησα κίνητρα για τους υπευθύνους παροχής δανείων, επειδή έβρισκαν μεγάλες δυσκολίες να πείσουν τις γυναίκες να δανειστούν χρήματα από την τράπεζα. Σήμερα το 94% των δανείων μας πάνε σε γυναίκες.

Το σχέδιο πέτυχε με τρόπους που δεν αναμέναμε. Για παράδειγμα οι γυναίκες δανειζόμενες αποφάσισαν να δεσμευθούν σε μια σειρά υποσχέσεων, τις οποίες ονόμασαν «δεκαέξι αποφάσεις». Ήταν δεσμεύσεις για τη βελτίωση της ζωής των δανειοληπτών και των οικογενειών τους πάνω και πέρα από τα δάνεια. Συμφώνησαν να στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο, αποφάσισαν να επιβάλλουν πειθαρχία, να δημιουργούν συνθήκες ενότητας, να ενεργούν με θάρρος και να εργάζονται σκληρά σε όλες τους τις προσπάθειες. Συμφώνησαν να κρατούν τις οικογένειές τους μικρές, να φυτεύουν όσο το δυνατόν περισσότερα φυτά, ακόμη και να τρώνε λαχανικά. Αυτές είναι ορισμένες από τις αποφάσεις στις οποίες κατέληξαν οι γυναίκες, δεν έχουν επιβληθεί από την τράπεζα. Οι φιλοδοξίες αυτές ήταν καίριες για τη ζωή τους. Στο άκουσμά τους βλέπει κανείς τη διαφορά που κάνουν οι γυναίκες.

Ένα τυπικό αρχικό δάνειο είναι πάνω-κάτω 35 δολάρια. Τη νύχτα προτού μια γυναίκα πρόκειται να δεχθεί αυτά τα χρήματα από την τράπεζα, θα στριφογυρίζει για να αποφασίσει κατά πόσο είναι πραγματικά έτοιμη. Φοβάται μήπως της συμβεί κάτι τρομερό. Και τελικά το πρωί οι φίλες της θα περάσουν και θα προσπαθήσουν να την πείσουν: «Ας το κάνουμε. Αν δεν έρθεις κι εσύ, δεν μπορούμε να το κάνουμε. Δεν γίνεται πάντα να φοβόμαστε. Δεν ήταν εύκολο να φτιάσουμε στο σημείο αυτό. Εμπρός». Και τελικά με την ενθάρρυνσή τους θα έρθει στην τράπεζα.

Όταν κρατά αυτά τα χρήματα, είναι ένα τεράστιο ποσό στα χέρια της, είναι σαν να κρατά την ελπίδα και τον θησαυρό που ποτέ της δεν φαντάστηκε ότι θα μπο-

ρούσε να πετύχει. Θα τρέμει, δάκρυα θα κυλούν στα μάγουλά της και δεν θα πιστεύει ότι της εμπιστευόμαστε ένα τόσο μεγάλο ποσό. Και υπόσχεται ότι αυτά τα χρήματα θα τα ξεπληρώσει, διότι τα χρήματα είναι το σύμβολο της εμπιστοσύνης που εναποτέθηκε σε εκείνη και δεν θέλει να προδώσει αυτή την εμπιστοσύνη.

Και μετά αγωνίζεται να πληρώσει αυτό το πρώτο δάνειο, την πρώτη δόση που είναι πληρωτέα την ερχόμενη εβδομάδα και τη δεύτερη δόση που είναι πληρωτέα την άλλη εβδομάδα και αυτό συνεχίζεται για 50 εβδομάδες στη σειρά και, κάθε φορά που ξεπληρώνει άλλη μία δόση, αναθαρρεί! Και όταν τελειώσει με την πεντηκοστή δόση, την τελευταία, και έχει πληρώσει όλο το ποσό, τότε μπορεί να πει: «Τα κατάφερα!» Θέλει να γιορτάσει. Δεν είναι απλώς η ολοκλήρωση μιας χρηματικής συναλλαγής, είναι κάτι περισσότερο, είναι η μεταμόρφωση ενός ανθρώπου. Στην αρχή όλων αυτών έτρεμε, αισθανόταν ότι ήταν ένα τίποτε, ότι δεν υπήρχε. Τώρα είναι μια γυναίκα που αισθάνεται ότι έχει υπόσταση. Τώρα μπορεί σχεδόν να σηκωθεί και να προκαλέσει ολόκληρο τον κόσμο φωνάζοντας: «Μπορώ να το κάνω, μπορώ να τα καταφέρω μόνη μου». Είναι λοιπόν μια διαδικασία μεταμόρφωσης και ανακάλυψης της προσωπικής αξίας, του αυτοσεβασμού. Απόδειξη ότι μπορεί να φροντίσει τον εαυτό της.

Βλέπετε, εάν επικεντρωθείτε μόνο στο δανειακό πρόγραμμα της Grameen, έχετε χάσει το μεγαλύτερο μέρος της επίδρασής της. Η Grameen έχει να κάνει με μία διαδικασία μεταμόρφωσης. Οι «δεκαέξι αποφάσεις» αποτελούν ένα παράδειγμα: βρήκαμε ότι τα παιδιά της Grameen παρακολουθούν το σχολείο σε αριθμούς ρεκόρ, επειδή οι μητέρες τους παίρνουν πραγματικά στα σοβαρά αυτή τη δέσμευση. Και τώρα πολλά από τα παιδιά συνεχίζουν σε κολέγια, σε πανεπιστήμια, πάνε σε ιατρικές σχολές και ούτω καθ' εξής. Είναι πράγματι εκπληκτικό να βλέπεις αγόρια και κορίτσια να προχωρούν σε υψηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης. Το πρόγραμμα είναι τόσο επιτυχημένο, που πλέον προβλέπουμε ένα μεγάλο κύμα σπουδαστών και φοιτητών που θα χρειαστούν δάνεια, οπότε πρόσφατα καταλήξαμε σε ένα νέο δανειακό προϊόν, προκειμένου να χρηματοδοτήσουμε ανώτερες σπουδές των παιδιών της Grameen σε επαγγελματικές σχολές. Πλέον δεν χρειάζεται να ανησυχούν για το κατά πόσο οι γονείς τους θα είναι σε θέση να πληρώσουν για την ανώτερη εκπαίδευσή τους, όταν τα δίδακτρα είναι τόσο ακριβά.

Μία πρόσφατη μελέτη στο Μπανγκλαντές έδειξε ότι τα παιδιά στις οικογένειες της Grameen είναι υγιέστερα των παιδιών που δεν σχετίζονται με τη Grameen. Το περιοδικό *Scientific American* πραγματοποίησε μια μελέτη για την αύξηση του πληθυσμού στο Μπανγκλαντές που έδειχνε ότι πριν από 20 χρόνια

ο μέσος αριθμός παιδιών ανά οικογένεια ήταν επτά, ενώ τώρα μειώθηκε στα τρία. Τι συνέβη; Γιατί συνέβη; Το *Scientific American* προκάλεσε διαμάχη ισχυριζόμενο ότι η αλλαγή οφείλεται στο δικό μας πρόγραμμα. Καθώς οι γυναίκες ενδυναμώνονται, βλέπουν τον εαυτό τους και τι μπορούν να καταφέρουν. Προοδεύουν οικονομικά και ταυτόχρονα λαμβάνουν αποφάσεις για την προσωπική τους ζωή και το πόσα παιδιά επιλέγουν να κάνουν. Και βεβαίως το Άρθρο 16 της Απόφασης 1 λέει ότι θα πρέπει να κρατούμε τις οικογένειές μας μικρές. Οπότε αυτό είναι ένα σημαντικό μέρος της εξίσωσης. Στη σύνοδο για την αύξηση του πληθυσμού στο Κάιρο, σε όλες τις συνεδρίες αναφέρονταν στο μοντέλο της Grameen, διότι η υιοθέτηση πρακτικών οικογενειακού προγραμματισμού από τις γυναίκες στο πρόγραμμά μας είναι δύο φορές υψηλότερη από το μέσο εθνικό ποσοστό. Παρότι δεν είμαστε πληθυσμιακό πρόγραμμα, τούτο αποτελεί ένα ωφέλιμο παράπλευρο αποτέλεσμα.

Υπάρχουν και άλλα παράπλευρα αποτελέσματα. Εδώ και μία επταετία αρχίσαμε να ενθαρρύνουμε τους δανειολήπτες της Grameen να συμμετέχουν στην πολιτική διαδικασία ψηφίζοντας. Η πρώτη αντίδραση ήταν αρνητική. Έλεγαν: «Οι υποψήφιοι είναι όλοι τους σατανάδες, γιατί να τους ψηφίσουμε;» Ήταν πολύ θλιβερό το γεγονός ότι οι άνθρωποι αντιμετώπιζαν με αυτόν τον τρόπο την εκλογική διαδικασία.

Οπότε εμείς απαντούσαμε: «Εντάξει, ναι, είναι όλοι σατανάδες, αλλά εάν δεν πάτε να ψηφίσετε, θα εκλεγεί ο χειρότερος σατανάς. Πηγαίνετε λοιπόν στα κέντρα σας και καθίστε να συζητήσετε ποιος θα μπορούσε να είναι ο χειρότερος, τι θα μπορούσε να συμβεί σε περίπτωση που εκλεγεί και, εάν βρίσκετε την προοπτική αυτή φρικτική, τότε έχετε τη δυνατότητα να επιλέξετε ανάμεσα σε όλους τους σατανάδες τον λιγότερο κακό.» Οι άνθρωποι ενθουσιάστηκαν αμέσως και είχαμε σχεδόν 100% συμμετοχή σε εκείνη την πρώτη εκλογή.

Ήταν πολύ καλά οργανωμένη. Όλες οι οικογένειες της Grameen συναντήθηκαν το πρωινό των εκλογών και πήγαν στα εκλογικά κέντρα μαζί, ούτως ώστε οι πολιτικοί να προσέξουν τον μεγάλο τους αριθμό, ώστε να τους πάρουν στα σοβαρά. Στις επόμενες εκλογές οργανώσαμε τις οικογένειες της Grameen να ψηφίσουν μόνες τους και επίσης να φέρουν τους φίλους και τους γείτονές τους για να ψηφίσουν, ιδιαίτερως τις γυναίκες.

Το αποτέλεσμα ήταν ότι στις εκλογές του 1996 στο Μπανγκλαντές η συμμετοχή των ψηφοφόρων έφτασε το 73%, το μεγαλύτερο ποσοστό που επιτεύχθηκε ποτέ. Και αυτό που εξέπληξε τους πάντες ήταν ότι συνολικά ψήφισαν περισσότε-

τερες γυναίκες απ' ό,τι άνδρες. Μάλιστα οι γυναίκες περίμεναν για ώρες, επειδή, όταν γίνονταν οι ετοιμασίες για την ψηφοφορία, οι αρχές ανέμεναν ότι θα προσέρχονταν μόνον οι μισοί εκλογείς.

Το αποτέλεσμα άλλαξε το πολιτικό σκηνικό. Στο προηγούμενο κοινοβούλιο, το φονταμενταλιστικό θρησκευτικό κόμμα κατείχε 17 έδρες· στην εκλογή του 1996 ο αριθμός τους μειώθηκε στις τρεις, επειδή οι γυναίκες δεν έβρισκαν τίποτε το ενδιαφέρον στο πρόγραμμα του φονταμενταλιστικού κόμματος. Αυτό ήταν πολύ ενθαρρυντικό, πραγματικά πολύ ενθαρρυντικό.

Κατόπιν στις περυσινές τοπικές εκλογές είδαμε με έκπληξη πολλά μέλη της Grameen να εκλέγονται τα ίδια. Πήγα λοιπόν επί τόπου καιμίλησα σε αυτούς

«ΚΑΘΩΣ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΝΔΥΝΑΜΩΝΟΝΤΑΙ,
ΒΛΕΠΟΥΝ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΤΟΥΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΤΙ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΚΑΝΟΥΝ.
ΠΡΟΟΔΕΥΟΥΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ
ΚΑΙ ΜΑΖΙ ΜΕ ΑΥΤΟ ΛΑΜΒΑΝΟΥΝ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΤΟΥΣ ΖΩΗ»

τους ανθρώπους και ρώτησα γιατί επέλεξαν να θέσουν υποψηφιότητα. Είπαν: «Μας είπατε να επιλέξουμε τον λιγότερο σατανά και προσπαθήσαμε, αλλά ήταν τόσο άσχημη δουλειά που μπουχτίσαμε κι αρχίσαμε να κοιταζόμαστε μεταξύ μας, σκεπτόμενοι “Για ποιον λόγο ψάχνουμε για τον λιγότερο σατανά, όταν εδώ πέρα βρίσκονται καλοί άνθρωποι; Γιατί δεν θέτουμε εμείς υποψηφιότητα;”». Και αυτό ξεκίνησε το φαινόμενο της χιονοστιβάδας που κατέληξε με περισσότερα από τέσσερις χιλιάδες μέλη της Grameen να εκλέγονται σε τοπικά αξιώματα. Είναι εκπληκτικό. Και ο τρόπος που μιλούν είναι τελείως διαφορετικός. Δεν είχα ποτέ ακούσει γυναίκες να μιλούν κατ' αυτόν τον τρόπο στο Μπανγκλαντές. Αμφισβητούν την κυβέρνηση. Λένε: «Η κυβέρνηση δεν μπορεί να μας λείει πώς να ψηφίζουμε. Δεσμευτήκαμε έναντι του εκλογικού μας σώματος». Τέτοια είναι τα πράγματα που συμβαίνουν. Συνεπώς στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, στην πολιτική συμμετοχή, στη σχέση μεταξύ μητέρας και παιδιού και μεταξύ συζύγων συντελούνται μεταμορφώσεις της κοινωνίας.

Τώρα μπορείς να ανοιχτείς, μπορείς να κάνεις πράγματα, μπορείς να ανακαλύψεις το προσωπικό σου ταλέντο και ικανότητα και να δεις τον κόσμο με πολύ διαφορετικό μάτι απ' ό,τι προηγουμένως. Διότι η Grameen προσφέρει μια ευκαιρία να

γίνει κάποιος μέρος ενός θεσμού, με μια οικονομική υποστήριξη προκειμένου να πραγματοποιήσει αυτό που θέλει. Οι πελάτες μας βρίσκονται σε ένα είδος επιχειρηματικής σχέσης, σχέσης που όμως κάνει τόσο μεγάλη διαφορά για τη ζωή τους.

Φυσικά υπάρχει αντίσταση. Η πρώτη αντίσταση προήλθε από τους συζύγους που ένιωσαν προσβεβλημένοι, ταπεινωμένοι, απειλούμενοι από το γεγονός ότι δόθηκε δάνειο στις γυναίκες τους και όχι στους ίδιους. Η ένταση μέσα στις οικογενειακές δομές οδήγησε ορισμένες φορές σε βία σε βάρος των γυναικών. Οπότε σταθήκαμε για λίγο και μετά επανήλθαμε με μια νέα ιδέα. Αρχίσαμε να συναντιόμαστε με τους συζύγους και να εξηγούμε το πρόγραμμα με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορέσουν να δουν πόσο επωφελές ήταν για την οικογένειά τους. Και φροντίσαμε να συναντιόμαστε με τους συζύγους και τις συζύγους μαζί, ώστε όλοι να ανταλλάσσονται τι περιμέναμε από εκείνους. Αυτό μείωσε μεγάλο μέρος της αντίστασης από την πλευρά των ανδρών.

Οι άνδρες της γειτονιάς διατύπωσαν επίσης αντιρρήσεις και κάλυψαν το γεγονός ότι ένιωθαν απειλούμενοι από την ενδυνάμωση των γυναικών με θρησκευτικό μανδύα. Εξετάσαμε προσεκτικά μήπως το πρόγραμμά μας ήταν με κάποιο τρόπο αντιθρησκευτικό. Στην πραγματικότητα όμως κρύβονταν πίσω από τη θρησκεία, αντί να παραδεχτούν ότι ένιωθαν ότι παρακάμπονται. Ήταν ο εγωισμός των αρσενικών που μιλούσε με θρησκευτικούς όρους.

Το καλύτερο αντεπιχειρήμά μας ήταν απλώς να δώσουμε λίγο χρόνο. Σύντομα κατέστη φανερό ότι οι δανειολήπτριές μας συνέχισαν να τηρούν τις θρησκευτικές τους υποχρεώσεις και την ίδια στιγμή κέρδισαν χρήματα και αποκτούσαν αυτοπεποίθηση. Οι γυναίκες άρχισαν να αντιμετωπίζουν πρόσωπο με πρόσωπο τους θρησκευτικούς ηγέτες. Είπαν: «Πιστεύετε ότι το να παίρνουμε χρήματα από την τράπεζα Grameen είναι κακή ιδέα; Ωραία, δεν θα πάρουμε άλλα – εάν μας δώσετε τα χρήματα εσείς. Δεν μας ενδιαφέρει ποιος θα μας τα δώσει, όμως χωρίς χρήματα δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτε». Και φυσικά οι συνήγοροι της θρησκείας είπαν: «Όχι, όχι, δεν μπορούμε να σας δώσουμε εμείς χρήματα». Κι έτσι έληξε κι αυτό το θέμα.

Δεχθήκαμε επίσης κριτική από ειδικούς της ανάπτυξης, που επέμεναν ότι το να δίνουμε μικρά δάνεια σε γυναίκες που δεν διαθέτουν γνώσεις και ικανότητες, δεν επιφέρει δομικές αλλαγές στην ύπαιθρο ή το χωριό και συνεπώς δεν πρόκειται για αληθινή ανάπτυξη. Έλεγαν ότι η ανάπτυξη περιλαμβάνει δάνεια πολλών εκατομμυρίων για τεράστια έργα υποδομής. Δεν αναμέναμε ποτέ αντίδραση από τους προωθητές της ανάπτυξης, αλλά να που συνέβη και προκλήθηκε δια-

μάχη. Διότι κατά την άποψή τους ό,τι κάνουμε δεν προβλέπεται. Δεν μπορούν να μας ταξινομήσουν, είτε ως δεξιούς, είτε ως αριστερούς, συντηρητικούς ή φιλελεύθερους. Μιλούμε για ελεύθερη αγορά, αλλά την ίδια στιγμή είμαστε υπέρ των φτωχών. Είναι τελείως μπερδεμένοι.

Όταν όμως βρίσκεσαι σε συνθήκες σπουδαστηρίου, τότε περιδιαβαίνεις τον αφηρημένο κόσμο σου και αποφασίζεις ότι τα προγράμματα μικροπίστωσης είναι ανόητα, επειδή δεν ταιριάζουν στο θεωρητικό σου σύμπαν. Εγώ όμως δουλεύω με πραγματικούς ανθρώπους στον πραγματικό κόσμο. Οπότε κάθε φορά που ακαδημαϊκοί ή ειδικοί επιχειρούν να εξαγάγουν αυτά τα συμπεράσματα, αναστατώνομαι και επιστρέφω να εργαστώ με τους δανειολήπτες μου – και τότε ξέρω και πάλι ποιος έχει δίκιο.

Το μεγαλύτερο χαμόγελο προέρχεται από μία από εκείνες τις γυναίκες που μόλις άλλαξε την ύπαρξή της. Ο ενθουσιασμός που βίωσε με τα παιδιά της, που περνούν από τη μία τάξη στην άλλη, είναι τόσο συγκινητικός, τόσο πραγματικός που σε κάνει να ξεχνάς ποια ήταν η συζήτηση στην αίθουσα δεξιώσεων του ξενοδοχείου με όλους τους διεθνείς ειδήμονες να σου λένε ότι αυτό δεν είναι ύποτε. Να λοιπόν, από πού πήρα δύναμη – από τους ανθρώπους.

Η τράπεζα Grameen καλύπτει πλέον ολόκληρο το Μπανγκλαντές με 24 εκατομμύρια οικογένειες. Ακόμη και στους δύσκολους καιρούς, όπως με τις φετινές τρομερές πλημύρες, οι άνθρωποι αποπληρώνουν πρόθυμα και λαμβάνουμε πολύ καλές αποδόσεις των δανείων. Αυτό κατέδειξε τη βασική ικανότητα των ανθρώπων να κάνουν κάτι στο οποίο πιστεύουν, ανεξαρτήτως του τι λένε οι άλλοι. Οι άνθρωποι ρωτούν: «Γοιος είναι ο λόγος που πετύχαμε, που καταφέραμε να το κάνουμε, όταν όλοι έλεγαν ότι δεν μπορεί να γίνει;» Λέω και ξαναλέω ότι ο λόγος ήταν ότι ήμουν πεισματάρης. Όταν με ρωτάτε λοιπόν εάν χρειάστηκε θάρρος, εγώ αντ' αυτού λέω ότι χρειάστηκε πείσμα. Ασχέτως ποια όμορφη εξήγηση θέλετε να δώσετε, αυτό είναι που χρειάζεται για να γίνει κάτι πραγματικότητα.